

УДК 368.334:005

Застосування синергетичного підходу в пруденційному регулюванні страхового ринку

Корват О.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри управління фінансовими послугами
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

У статті обґрунтовано доцільність застосування синергетичного підходу під час пруденційного регулювання страхового ринку. Розкрито властивості складних систем і сутність криз із позиції синергетики, виокремлено звичайне та антикризове регулювання страхового ринку. Запропоновано пруденційні заходи антикризового регулювання, що направлені на стимулювання самоорганізації страхового ринку України.

Ключові слова: синергетичний підхід, пруденційне регулювання, страховий ринок, складна система, криза, синергетика, антикризове регулювання, самоорганізація.

Korvat O.V. ПРИМЕНЕНИЕ СИНЕРГЕТИЧЕСКОГО ПОДХОДА В ПРУДЕНЦИАЛЬНОМ РЕГУЛИРОВАНИИ СТРАХОВОГО РЫНКА

В статье обоснована целесообразность применения синергетического подхода при пруденциальном регулировании страхового рынка. Раскрыты свойства сложных систем и сущность кризисов с точки зрения синергетики. Выделены обычное и антикризисное регулирование страхового рынка. Предложены пруденциальные меры антикризисного регулирования, направленные на стимулирование самоорганизации страхового рынка Украины.

Ключевые слова: синергетический подход, пруденциальное регулирование, страховой рынок, сложная система, кризис, синергетика, антикризисное регулирование, самоорганизация.

Korvat O.V. APPLICATION OF THE SYNERGISTIC APPROACH IN THE PRUDENTIAL REGULATION OF INSURANCE MARKET

The article is substantiated the usefulness of the synergetic approach to the prudential regulation of insurance market. The properties of complex systems and the essence of crises in terms of Synergetic were disclosed. The common regulation and the anti-crisis regulation of the insurance market were distinguished. The prudential measures of anti-crisis regulation aimed at encouraging self-organization of the Ukrainian insurance market were proposed.

Keywords: synergetic approach, prudential regulation, insurance market, complex system, crisis, Synergetic, anti-crisis regulation, self-organization.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Затяжна економічна криза в Україні негативно позначається на здатності національного страхового ринку виконувати зобов'язання за договорами страхування. Індикаторами загострення проблеми є збільшення звернень споживачів із питань недотримання страховиками умов надання послуг, значну частку з яких займають скарги відносно страхових виплат, а також збільшення кількості рішень Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, (Нацкомфінпослуг) щодо зупинення та обмеження діяльності страхових компаній за результатами встановлених порушень (у 2014 р. – 4, у 2015 р. – 30, за сім місяців 2016 р. – 56) [1]. Зазначені негативні тенденції відбуваються одночасно із щорічним зменшен-

ням кількості страховиків (у середньому на 5% починаючи з 2011 р.).

Дотримуючись кращої світової практики, Україна бере на себе завдання щодо запобігання неплатоспроможності страховиків і кризовим явищам на ринку страхових послуг [2, с. 35; 3, с. 1], які виконуються шляхом здійснення заходів пруденційного регулювання [4, с. 60]. Метою пруденційного регулювання є належний захист споживачів фінансових послуг, що досягається шляхом мінімізації для суспільства ціни ризику банкрутств фінансових установ [4, с. 61].

Макропруденційне регулювання фінансової системи та пруденційне регулювання страхового ринку як його складова частина поступово впроваджуються в Україні для забезпечення фінансової стабільності, пом'якшення негативного впливу наявних і

потенційних загроз, зменшення вразливості ринків фінансових послуг і фінансової системи в цілому до системних ризиків. Зазначені завдання закріплені на законодавчому рівні у Положенні про Раду з фінансової стабільності [5], Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 р. [6], Стратегії реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015–2020 рр. [7], Концепції запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Результати досліджень теоретичних і методологічних аспектів пруденційного нагляду і регулювання страхового ринку висвітлені у публікаціях Л. Временко [4], О. Журавки [9], О. Залєтова [10], О. Корват [4; 11], О. Світличної [12]. У статтях вітчизняних науковців та практиків широко розглядаються проблеми розвитку та регулювання національної страхової галузі під час економічної кризи, серед яких слід відзначити роботи Л. Бойко [13], В. Веретнова [14], О. Завади [15], О. Залєтова [16], М. Мниха [17], А. Супрун [18], О. Філонюка [19; 20], О. Шевчук [21], Н. Шургіної [22], Т. Яворської [23].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Переважна кількість проведених наукових досліджень щодо забезпечення стійкості фінансових систем застосовує детерміністичний підхід, який базується на виявленні в їх функціонуванні існуючих закономірностей та причинно-наслідкових зв'язків для подальшого регулювання процесів на фінансовому ринку. Проте такий підхід не завжди повноцінно враховує всі переплетіння всередині складної системи та між системою і зовнішнім середовищем, тобто він спрощує дійсність і не дає можливості точно спрогнозувати майбутню поведінку системи. Це пояснює, чому традиційна наука і практика, яка на ній базується, найчастіше не здатні відшукати оптимальні рішення для управління ринками фінансових послуг, особливо в періоди криз. Недослідженою в науковій літературі залишається проблема вирішення завдань пруденційного регулювання із використанням досягнень синергетики, яка є новим науковим напрямом, «теорією структурних взаємозв'язків» [24, с. 154], наукою, що вивчає самоорганізацію складних відкритих систем.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій до пруденційного регулювання стра-

хового ринку в умовах кризи за синергетичним підходом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Опрацювання результатів наукових досліджень [4, с. 61; 10, с. 69–70; 11, с. 794; 25] дає змогу узагальнити сутність пруденційного регулювання страхового ринку, яке можна трактувати як процес розробки і реалізації державними органами нормативно-правових, організаційних і регуляторно-контролюючих заходів, спрямованих на запобігання неплатоспроможності страховиків і кризовим явищам на ринку страхових послуг. Регулюючі впливи держави можуть бути направлені на страховий ринок у цілому (його структуру, поведінку і результативність), а також, за необхідності, на елементи системи ринку, зокрема на його учасників (страхові компанії, посередників, споживачів страхових послуг та професійні об'єднання) [25].

Автори наукових публікацій, що вивчають сучасні проблеми страхування [13–23], відмічають наявність руйнівних процесів і явищ у страховій сфері України: низьку якість активів страхових компаній, відсутність гарантій повернення страховиками інвестицій в умовах поширення неплатоспроможності реального сектора економіки і банківських установ, зниження рівня капіталізації страховиків через знецінення національної валюти, проведення державою дискримінаційної політики оподаткування страхової діяльності, неузгодженість норм законодавства, скорочення платоспроможного попиту на страхові послуги, зростання монополізації ринку, демпінг, несумлінну конкуренцію, шахрайства. Зазначені фактори негативним чином впливають на платоспроможність національних страхових компаній, своєчасність і повноту здійснення ними страхових виплат, що, відповідно, знижує довіру споживачів до ринку страхових послуг. Для розв'язання зазначених проблем фахівцями пропонуються різноманітні антикризові заходи, у тому числі консолідація страхового ринку через створення саморегульованих організацій, прийняття нової редакції Закону України «Про страхування», підвищення вимог до капіталу, посилення наглядового контролю, вдосконалення податкового і валютного регулювання, стимулювання процесів очищення ринку від неплатоспроможних страховиків, упровадження інституту страхового омбудсмену, створення гарантійних фондів страхових виплат тощо.

Стратегія реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015–2020 рр. [7] для забезпечення

сприятливих умов розвитку страхової галузі, відновлення довіри до неї споживачів, підвищення інвестиційної привабливості пропонує аналогічні заходи, зокрема перегляд наявної регуляторної бази, сприяння утворенню саморегулювальних організацій та делегування їм окремих функцій державного регулювання, впровадження механізмів гарантування законних прав споживачів, створення державного агентства з відновлення активів небанківських фінансових установ у неплатоспроможних банках, сприяння запровадженню дієвого механізму досудового врегулювання спорів, посилення наглядових зусиль за страховиками із підвищеним ризиком невиконання прийнятих зобов'язань, проведення роботи з очищення ринків від неплатоспроможних та недобропорядних фінансових установ. У рамках Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 р. [6] держава планує здійснити очищення і перезавантаження фінансового сектору для забезпечення його стійкості в довгостроковій перспективі.

На думку О. Пугачової, найбільш поширені у практиці стратегії управління соціально-економічними системами найчастіше закривають найкращі альтернативи їх розвитку, тому що стають серйозними перешкодами для дії адаптаційних механізмів самоорганізації [27]. Погоджуючись із цією тезою, автор статті вважає, що для більш ефективного вирішення завдань пруденційного регулювання ринку страхових послуг доцільно використовувати положення синергетики як науки про самоорганізацію.

Синергетика – це міждисциплінарний науковий напрям, який вивчає загальні закономірності процесів виникнення, формування, розвитку та ентропії складних систем, яким притаманні властивості [27; 28, с. 34]:

- відкритості (взаємодії системи із зовнішнім середовищем, що спричиняє незворотній процес її розвитку);

- нелінійності (реагування системи на зміну внутрішнього і зовнішнього середовища непропорційно цій зміні);

- дисипативності (розсіювання (дисипація) енергії системи в навколишнє середовище, внаслідок якої система із спонтанною самоорганізацією спрямовується до стану рівноваги за рахунок утворення нового порядку).

Економічна система країни та окремі сектори економіки, зокрема страховий ринок, є складними системами, для яких характерні зазначені властивості. Це дає змогу досліджувати їх і розробляти заходи щодо їх регулювання, застосовуючи синергетичний підхід.

Кризи з позиції синергетики – це точки біфуркації (розгалуження) в процесі розвитку складної системи, наближення до яких є небезпечним [27]. У точці біфуркації напрями розвитку «роздвоюються», а випадковість впливів на невпорядковану (хаотичну) систему орієнтує траєкторію її змін [28, с. 35]. За несприятливих впливів траєкторія змін спрямовується у небажане русло. Якщо система слабка (у ній не працюють механізми спонтанної самоорганізації), вона не здатна перебороти точки біфуркації і гине, навіть у разі існування в її структурі окремих сильних елементів. Мовою синергетики це явище пояснюється домінуванням макросистеми над мікросистемами, які входять до її складу як супідрядні елементи ієрархії [26]: напрям розвитку макросистеми проектується на мікросистему, подавляючи неузгоджені траєкторії змін у системах нижнього рівня.

У точках біфуркації в момент «фазового переходу» складна система знаходиться в нетиповому стані, в якому цілісність системи як постійна властивість не існує [26]. У такі моменти невірноваженості вимагається особлива методологія антикризового управління, яка повинна включати аналіз життєздатності системи в стані хаосу й експертизу управлінських рішень за критерієм їх впливу на здатність системи вижити. О. Пугачова акцентує увагу, що нестійкість траєкторій хаотичних систем робить їх надзвичайно чутливими до управлінських рішень, тому основна ідея управління хаосом (невпорядкованістю) полягає у здійсненні узгоджених впливів на структурні компоненти системи для їх еволюції в бажаному напрямі [27]. Важливо, що такі незначні резонансні збурення траєкторії повинні відбуватись із збереженням цілісності системи.

Із точки зору синергетики кризам слід протиставляти можливості самоорганізації. Лише в разі здатності системи до самоорганізації хаос стає фактором оновлення та пристосування до змін зовнішнього середовища, механізмом виходу на потенційно можливі траєкторії еволюції.

Враховуючи вищевикладене, для вирішення поставленого у статті завдання автор пропонує поділити регулювання страхового ринку як складної відкритої системи на антикризове, коли страховий ринок знаходиться у стані хаосу, і звичайне, коли страховий ринок функціонує і розвивається як цілісна система.

В умовах економічної кризи нові регуляторні рішення мають бути націлені на стимулювання самоорганізації страхового ринку,

активності нових соціальних сил, на перспективні норми й принципи взаємодії, на цінності, які можуть забезпечити розвиток у майбутньому [27]. Вкрай важливим є функціонування дієвого зворотного зв'язку між державним регулятором і страховим ринком, сприяння зміні колективної поведінки учасників страхового ринку на більш цивілізовану.

Вагомі регуляторні новації в умовах економічної нестабільності, зокрема прийняття Закону України «Про страхування» у новій редакції із запровадженням надмірно витратних для страхових компаній пруденційних вимог, є небажаними з позиції синергетичного підходу. Ліквідація Нацкомфінпослуг і передача її функцій Національному банку України і Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку також спричинять несприятливий економічно витратний вплив на слабку систему страхової галузі. Такі заходи державного регулювання можуть спровокувати чергове послаблення рівня платоспроможності страховиків, нову хвилю банкрутств і ліквідацій, що негативно вплине на життєздатність усього страхового ринку.

Як справедливо зазначає Є. Перелигін, більшість сучасних заходів та інструментів державного регулювання страждають короткозорістю відносно майбутніх ризиків. Він пропонує під час оцінювання регуляторних ініціатив розглядати їх як потенційний фактор «дестабілізації», що вимагає аналізу можливих наслідків їх застосування для стійкості як фінансової системи, так і фінансових установ [29].

На думку автора, «м'якими» регулюючими впливами з пруденційного регулювання, які будуть стимулювати адаптаційні процеси самоорганізації, можуть стати гарантування державою повернення страховикам коштів страхових резервів із «проблемних» банків, які мали інвестиційні рейтинги на момент розміщення в них активів; установлення нормативних вимог до обмеження витрат страхових компаній; запровадження справедливого режиму оподаткування страхових операцій, який однозначно трактується всіма учасниками ринку і не визнає суперечок із податковими органами; створення дієвого фонду гарантування страхових

виплат, стимулювання злиття і поглинань страховиків, а не їх ліквідації.

Контролюючі заходи пруденційного регулювання (нагляд за стійкістю страхового ринку, за доступом на ринок, за діяльністю страховиків (безвиїзні та виїзні перевірки), тимчасове адміністрування та нагляд за ліквідацією [11, с. 798–799]) не можуть бути послаблені під час кризи за винятком тих, які вимагають від страховиків надмірних витрат. Доцільно робити наглядові процедури дешевшими і для страхових компаній, і для держави, не втрачаючи їх ефективності. Автор підтримує впровадження задекларованих Стратегією реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015–2020 рр. [7] завдань щодо обов'язкового оцінювання регуляторними органами витрат та економічних вигод під час регулювання.

До антикризових можна також віднести окремі заходи державного регулювання якості страхових послуг [30, с. 159], зокрема організацію наявності у засобах масової інформації та мережі Інтернет не лише публічних даних про страховиків, але й об'єктивних оцінок (індексів) якості їх послуг. Це буде сприяти самоорганізації страхового ринку через компетентний вибір споживачами платоспроможних страховиків та якісних страхових продуктів.

Висновки з цього дослідження. Використання синергетичного підходу як теоретичного підґрунтя розбудови пруденційного регулювання дає змогу поділити процес регулювання страхового ринку як складної відкритої системи на звичайний, коли страховий ринок функціонує як цілісна система, та антикризовий, коли ринок знаходиться у стані високої невпорядкованості. Синергетика доводить, що антикризові заходи регуляторних впливів мають обиратися і впроваджуватися державним регулятором особливо зважено і обережно та бути направленими передусім на формування механізмів ринкової самоорганізації страхового ринку. На відміну від нормального функціонування страхової галузі кардинальні перезавантаження в кризових умовах можуть призвести до катастрофічних наслідків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nfr.gov.ua.
2. Про страхування : Закон України від 07.03.96 № 86/96-ВР (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96-vr/>.
3. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України № 2664–III від 12 лип. 2001 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2664-14>.

4. Временко Л. Пруденційні режими регулювання страхової діяльності: цілі, задачі, інструменти / Л. Временко, О. Корват // Страхова справа. – 2009. – № 1. – С. 60–64.
5. Положення про Раду з фінансової стабільності : Указ Президента України від 24.03.2015 № 170/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/170/2015>.
6. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року : Постанова Правління Національного банку України від 18.06.2015 № 391 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297>.
7. Стратегія реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015–2020 роки : Розпорядження Нацкомфінпослуг від 19.03.2015 № 499 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/news/918.html>.
8. Концепція запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами в Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг України : Розпорядження Держфінпослуг України від 15.07.2010 № 585 / Пенсійна реформа в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pension.kiev.ua/files/fsr_concept_prudential_supervision_n585_15jul2010.pdf.
9. Журавка О.С. Пруденційне регулювання страхової діяльності / О.С. Журавка // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Проблеми інтеграції України у світовий фінансовий простір : зб. наук. пр. / НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2013. – Вип. 1. – С. 139–146.
10. Залетов О. М. Макропруденційний нагляд та регулювання страхового ринку / О. М. Залетов // Фінансовий простір. – 2014. – № 1. – С. 68–71.
11. Корват О.В. Концептуальні засади пруденційного нагляду за страховою діяльністю / О.В. Корват // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. : в 7 т. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. – Т. 3. – Вип. 253. – С. 793–806.
12. Світлична О.С. Пруденційний нагляд у системі державного регулювання страхової діяльності в Україні / О.С. Світлична // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. пр. / гол. ред. М.І. Зверяков ; Одеський держ. екон. ун-т. – Одеса, 2011. – Вип. 2(42). – С. 106–113.
13. Бойко Л.О. Проблемні питання розвитку страхового ринку України / Л.О. Бойко // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Вип. 3. – С. 137–143.
14. Веретнов В. Страховий ринок в умовах світової та національної фінансової кризи: листопад 2008 р. / В. Веретнов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.klubok.net/article2295.html.
15. Завада О. Страховий ринок України потребує дієвих антикризових заходів / О. Завада // Форіншурер. – 2009. – 12 лют. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.forinsurer.com/publik/09/02/12/3689>.
16. Залетов А. Страховая политика и стратегия ее реформирования в условиях «идеального шторма» / А. Залетов // Insurance Top. – 2015. – № 1. – С. 2–5.
17. Мних М.В. Страхування в Україні в умовах глобальної економічної кризи / М.В. Мних // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 4. – С. 33–35.
18. Супрун А.А. Вплив фінансово-економічної кризи на страховий сектор / А.А. Супрун // Наукові записки. Серія «Економіка» ; Нац. ун-т «Остроз. акад.». – 2011. – Вип. 18. – С. 511–518.
19. Филонюк А. Для повышения эффективности страхового рынка Украины необходима его реструктуризация / А. Филонюк // Фориншурер. – 2015. – 27 янв. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://forinsurer.com/public/15/01/27/4707>.
20. Филонюк А. Развитие украинского рынка страхования заложено в его консолидации / А. Филонюк // Фориншурер. – 2016. – 12 апр. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://forinsurer.com/public/16/04/12/4737>.
21. Шевчук О.О. Актуальні питання антикризового управління страховою діяльністю в Україні / О.О. Шевчук // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2015. – Вип. 1. – С. 173–181.
22. Шуригина Н.Ю. Державні заходи щодо виходу страхового ринку України з кризового стану / Н.Ю. Шуригина // Актуальні проблеми державного управління. – 2011. – № 1. – С. 239–245.
23. Яворська Т.В. Розроблення державної системи економічної безпеки страхових підприємницьких структур в Україні / Т.В. Яворська // Бізнес Інформ. – 2013. – № 3. – С. 30–35.
24. Пугачева Е.Г. Самоорганизация социально-экономических систем : [учеб. пособ.] / Е.Г. Пугачева, К.Н. Соловьевко. – Иркутск : БГУЭП, 2003. – 172 с.
25. Корват О.В. Концептуалізація державного регулювання ринку страхових послуг / О.В. Корват // Ефективна економіка. – 2015. – № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4310>.
26. Куприянова М.В. Синергетический подход к управлению рисками экономических систем / М.В. Куприянова // Управление экономическими системами. – 2013. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://uecs.ru/teoriya-upravleniya/item/1928-2013-01-10-10-48-53>.

27. Пугачева Е.Г. Теория катастроф и бифуркаций / Е.Г. Пугачева // Публикации Института эволюционной экономики. – 2006. – 13 дек. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://iee.org.ua/ru/publication/78/>.
28. Вірченко В. Синергетичний підхід в економічних дослідженнях / В. Вірченко, А. Кузьменко // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Сер. «Економіка». – 2009. – Вип. 110. – С. 34–36.
29. Перельгин Е. Ликбез для НБУ: как обеспечить финансовую стабильность / Е. Перельгин // Forbes. Україна. – 2016. – 18 марта [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://forbes.net.ua/opinions/1413011-likbez-dlya-nbu-kak-obespechit-finansovuyu-stabilnost>.
30. Корват О.В. Напрями державного регулювання якості страхових послуг / О.В. Корват // Вісн. Одеського нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова. Економіка. – 2014. – Т.19. – Вип. 2/5. – С. 156–160.